

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПРОФОРІЄНТАЦІЙНОЇ РОБОТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розглянуто теоретичні й методологічні засади профорієнтаційної роботи в початковій школі, структуру професійної орієнтації в школі, визначено завдання й педагогічні умови профорієнтаційної роботи в молодших класах.

Ключові слова: професійна орієнтація, рання профорієнтація, професійна інформація, професійна діагностика, професійна консультація, професійний відбір.

Актуальність дослідження визначається державними документами, концепцією трудового й національного виховання, положенням про професійну орієнтацію молоді, які спрямовані на усвідомлення учнями важливих цілей і завдань трудової та професійної освіти, формування життєвих цінностей, готовності до життєдіяльності в умовах ринкових відносин, соціальної орієнтації учнів та реалізацію їхніх творчих можливостей. У молодшому шкільному віці в дітей формується перший інтерес до професій та трудової діяльності, розвивається самосвідомість дитини. Починаючи з 2,5-3 років і до 10-12 років дитина в процесі розвитку збагачує свою свідомість різноманітними уявленнями про світ професій. Вона, ґрунтуючись на спостереженні за дорослими, в символічній формі намагається програти дії шофера, медсестри, учителя, бухгалтера тощо.

У початковій школі, коли провідна ігрова діяльність змінюється навчально-пізнавальною і та стає визначальною в розвитку школяра, важливо розширювати його уявлення про різні професії. Деякі елементи професійної діяльності йому ще важко зрозуміти, але в кожній професії є галузь, яку можна представити на основі наочних образів, конкретних ситуацій з життя, історій, вражень працівника. На цій стадії створюється певна наочна основа, на якій базується подальший розвиток професійної самосвідомості. Саме тому, дуже важливо створити максимально різноманітну палітру вражень про світ професій у молодшого школяра, щоб потім, на основі цього матеріалу, дитина могла аналізувати професійну сферу більш свідомо й почуватися впевнено в дорослому житті. Відтак, особливої значущості набуває проблема ефективного використання профорієнтаційного матеріалу в початковій школі, як важливого засобу розвитку свідомості й самосвідомості дитини.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально апробувати методику використання профорієнтаційного матеріалу в початковій школі.

Гіпотеза дослідження: ми припустили, що використання профорієнтаційного матеріалу в початкових класах буде більш ефективним за умов: його відбору за критеріями доступності, цілеспрямованості, систематичності; емоційної насиченості та особистісної значущості профорієнтаційного матеріалу для учнів; зв'язку матеріалу з життям; різноманітності форм та методів професійної орієнтації школярів молодших класів.

Відповідно до мети та гіпотези дослідження було визначено **завдання:**

- теоретично дослідити питання профорієнтаційної роботи в початковій школі;
- визначити педагогічні умови використання профорієнтаційної роботи в початкових класах;
- розробити експериментальну методику профорієнтаційної роботи з учнями початкових класів, визначити її ефективність.

Окремим аспектам профорієнтації молодших школярів присвячували праці вчені, зокрема: розробка теоретичних аспектів професійної орієнтації молодших школярів (М.В. Гладкова, Л.А. Йовайша, В.Ф. Сахаров, Е.М. Павлютенко, С.Н. Чистякова); залучення учнів до творчої діяльності як засіб розвитку в молодших школярів інтересу до професій, праці дорослих (О.Г. Ватульова, Т.А. Воробйова, О.П. Зайцева, П.А. Ігнатенко, В.П. Тименко); психологічні основи професійної орієнтації молодших школярів (Б.Г. Ананьєв, О.А. Клімов, О.М. Леонтьєв, К.К. Платонов, Б.А. Федоришин); соціальна значущість профорієнтаційної роботи (С.Я. Батишева, В.А. Полякова, М.Н. Скаткіна та інші).

Термін "професійна орієнтація" має багато трактувань, так, за С.Н. Чистяковою, професійна орієнтація – це міждисциплінарне знання, яке є поліфункціональним процесом, що включає в себе функції різних аспектів: соціальну, економічну, психолого-педагогічну, медико-фізіологічну [11: 40].

У психолого-педагогічному аспекті професійна орієнтація визначається як система навчально-виховної роботи, спрямованої на засвоєння учнями знань про соціально-економічні й психофізіологічні умови правильного вибору професії, формування в них умінь аналізувати вимоги різних професій до психологічної структури особистості, а також свої професійно значущі якості, шляхи й засоби їх розвитку [9: 47].

Завдання профорієнтації полягає в ознайомленні учнів з професіями та правилами їх вибору, вихованні спрямованості на самопізнання як основу професійного самовизначення; формування вміння зіставляти свої здібності з вимогами щодо набуття конкретної професії, а також забезпечення розвитку професійно важливих якостей особистості [10: 310]. Для покращення результативності профорієнтаційної роботи в школі необхідно, щоб це був безперервний процес, який би складався з низки взаємопов'язаних етапів: рання профорієнтація (I-IV класи), середня ланка (V-VII кл.), наступні етапи VIII-IX кл. та X-XI класи.

Рання профорієнтація (I-IV класи) – це підготовка дітей до трудової діяльності; ознайомлення їх (з урахуванням вікових особливостей) з професіями, світом праці; формування в них потреби своєю працею приносити користь іншим. Досягти цього можна включенням дітей у посильну суспільно-корисну працю, в різні види навчальної та ігрової діяльності. З психологічного погляду, профорієнтацію доцільно починати в дошкільному навчальному закладі (4-5 років) й продовжувати в молодших класах школи, коли в дітей виникає інтерес до різних видів діяльності [4: 45].

Зважаючи на широкий спектр основних завдань профорієнтаційної роботи в різних соціально-вікових групах, на різних етапах процесу професійного становлення особистості та різноплановість методологічних підходів до визначення її цілей і змісту, узагальнена структура організації системи професійної орієнтації у школі складається з декількох взаємопов'язаних компонентів, які подано на схемі.

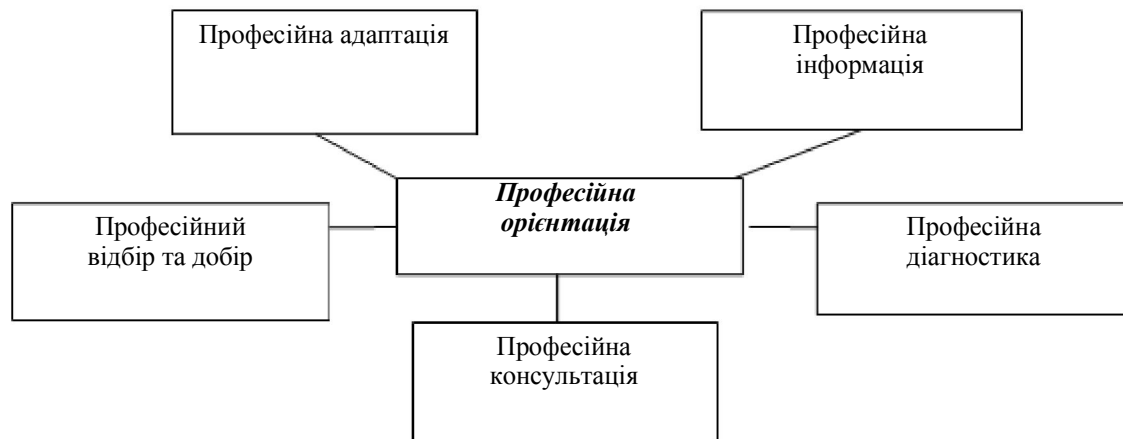

Схема Компоненти професійної орієнтації у школі

Професійна адаптація — процес пристосування людини до професійної діяльності, її умов; досягнення бажаної продуктивності праці й відповідності між професійними намірами, інтересами, якостями особистості та вимогами до діяльності.

Професійна інформація — психолого-педагогічна система формування в особистості активної профорієнтаційної позиції, що відповідає суб'єктивним й об'єктивним умовам вільного та свідомого професійного самовизначення особистості. Вона дає молодшим школярам змогу ознайомитися з різними професіями, з пов'язаним із ними змістом трудової діяльності, з вимогами, які ці професії висувають перед людиною, а також із тим, де ними можна оволодіти. Завдяки цьому учні виявляють свої індивідуальні схильності, психофізіологічні можливості, вміння зіставити їх з вимогами професії, до якої вони мають інтерес і нахили [11: 311]. Професійна інформація забезпечує: формування в особистості активної профорієнтаційної позиції; постійне та планомірне професійне інформування учнів загальноосвітніх шкіл, їхніх учителів і батьків; організацію професійної популяризації провідних і масових професій у суспільстві (потреба суспільства в кадрах, перспективи ринку праці, система навчальних закладів та інші шляхи отримання професії) [2: 23]. Професійна інформація в початкових класах школи передбачає ознайомлення дітей з різними професіями. Особливого значення набувають у професійній інформації зустрічі молодших школярів з батьками — виробниками, працівниками промислового, сільськогосподарства та інших галузей. У процесі роботи з професійною інформацією вчителі розкривають дітям не тільки зміст самої професії, але й, найголовніше, — якими якостями повинна володіти людина, щоб успішно опанувати цю професію [1: 267].

Професійна діагностика — система психологічного вивчення особистості з метою виявлення її професійно значущих властивостей і якостей. Для деяких спеціальностей вона є неминучою, ігнорування пов'язане з ризиком непридатності особистості [8: 301].

Професійна консультація (за С.Н. Чистяковою) — надання особистості на основі її вивчення науково обгрунтованої допомоги щодо найоптимальніших для неї напрямів і засобів професійного самовизначення. Завданнями професійної консультації є: психологічне вивчення особистості учня; надання обгрунтованої допомоги їм в оцінці власних здібностей до різних видів трудової діяльності у сфері суспільного виробництва та ін. [11: 251].

Професійний відбір (профдобір) — система роботи, спрямована на надання допомоги учневі у визначенні й виборі конкретної професії на основі виявлення й оцінки його загальних і спеціальних здібностей, здатностей, інтересів, потреб і об'єктивних умов професійної підготовки і працевлаштування [10: 312], [8: 68-69].

Розуміння структури й змісту профорієнтаційної роботи дає змогу відшукати її більш конкретні форми, побачити етапи цієї роботи, зробити її більш ефективною та цілеспрямованою. Цілком зрозуміло, що на практиці всі ці форми певним чином зливаються та поєднуються. Понад те, від уміння поєднувати всі форми профорієнтації суттєво залежить її успішність.

Учні 1-4 класів ще далекі від вибору професії, тому робота з професійної орієнтації в початковій школі є пропедевтичною (основна увага приділяється професійній інформації), але правильно організована профорієнтаційна робота має стати основою, на якій надалі розвиватимуться професійні інтереси й наміри школярів у старших класах. Адже на цьому етапі в молодших школярів формується сумлінне ставлення до праці, розвивається інтерес до професії батьків і найближчих довоколишніх, моральні настанови вибору професії, інтерес до найпоширеніших професій. Для роботи з профорієнтації молодших школярів провідною є ігрова мотивація, що переростає в навчальну. Дитина стає зацікавленою в розвитку своїх здібностей, тому що вона може спробувати себе в різних галузях дорослого життя. На кожному уроці розглядається певна професія, учні мають можливість розширити свої уявлення про світ професій, а також визначити свої здібності, відповідно до розглянутої професії.

Засновуючись на попередніх дослідженнях (О.І. Зайцева, В.Ф. Кравецький, С.Н. Чистякова та ін.), аналізі нині чинних програм та підручників з різних предметів (трудове навчання, образотворче мистецтво, малювання, художня література та ін.), нами було визначено завдання профорієнтаційної роботи в початковій школі:

1) ознайомити дітей із суспільно-значущими професіями, дати загальні відомості про трудову діяльність, умови праці, правила поведінки та обов'язки людей певних професій, розглянути професійні якості особистості, яких вимагають ці професії від людини;

2) сформувати мотивацію й інтерес до трудової й навчальної діяльності, прагнення до суспільно-корисної праці;

3) виховувати працьовитість, сумлінність, чесність, старанність, акуратність, наполегливість, дбайливе ставлення до результатів своєї й чужої праці.

Відповідно до визначених педагогічних умов та поставлених завдань нами було розроблено експериментальну методику профорієнтаційної роботи з молодшими школярами. Метою формувального етапу експерименту було ознайомлення дітей у процесі навчальної, позакласної та позашкільної роботи з суспільно-значущими професіями,

виховання позитивного ставлення до різних видів трудової та професійної діяльності, інтересу до пізнання своєї особистості, формування початкових загально-трудова уміння і навичок, здатності до взаємодії з іншими в процесі діяльності. Розробляючи експериментальну методiku, ми зважали на дані попередніх досліджень [7: 36], опитувань, тестувань учнів та вчителів, які засвідчили що, багатьом учителям і класним керівникам доводиться зустрічатися з негативним ставленням дітей до деяких професій, особливо пов'язаних з фізичною працею, або до, так званих, масових професій промисловості й сільського господарства, торгівлі й сфери обслуговування. Соціологічні обстеження показують, що найчастіше школярі мотивують своє небажання обрати ці професії їх низькою суспільною репутацією серед значущих довколишніх. Думка про такі професії, яка склалася в сім'ї, класі, колі друзів впливає на позицію дитини. Саме тому при знайомстві з такими професіями ми, передусім, мали на меті вплинути на ставлення дитини, змінити її думку, а для цього замало тільки роботи в класі, необхідно ще враховувати думку батьків й соціального оточення дитини, саме для цього до профорієнтаційної роботи ми залучили батьків учнів та інших членів родини.

Зазначимо, що на самому початку дослідження, для полегшення сприймання та запам'ятовування профорієнтаційного матеріалу було розроблено та застосовано на уроках в експериментальному класі *профорієнтаційний словник – довідник*. В цьому словнику разом з учнями протягом навчально-виховної роботи ми занотували нові назви професій, їх призначення, сферу діяльності, предмети та засоби праці представників цих професій, кваліфікаційні якості, що потрібні для їхнього фаху. Також було дібрано малі фольклорні жанри про працю й різні професії, з ними знайомили дітей протягом всього експерименту. Таке використання елементів народної педагогіки, на нашу думку, дозволило ознайомити учнів з важливістю трудової та професійної діяльності не лише з позиції сучасності, а минулого досвіду нашого народу, адже в кожне прислів'я наші предки закладали глибокий повчальний та виховний зміст, фольклорні твори допомагають зрозуміти дітям важливість праці, таких якостей особистості, як працелюбність, відповідальність перед собою та іншими людьми за результати праці, в деякій мірі дисциплінують, сприяють вихованню пошани до представників різних професій.

Започатковуючи експериментальну методiku профорієнтаційної роботи з молодшими школярами (1-3 класи), було розроблено низку профорієнтаційних занять з урахуванням специфіки теми (певної професії).

Основна робота проводилась на уроках трудового навчання. В ході роботи в експериментальному класі використовувалися:

- міні-лекції про професію, знайомство учнів з основними вимогами, які постають перед людиною, що обрала цю професію, наприклад: "Знайомтесь! Професія – повар!", "... учитель", "... ювелір", "... льотчик", "... футболіст", "... лікар", "... інженер-архітектор", "... бухгалтер-економіст", "... правоохоронець";
- рисуночні методики, наприклад: "Намалюй як ти уявляєш працю інженера", "Намалюй знаряддя праці повара";
- виготовлення аплікацій та паперових моделей, наприклад: сюжетні аплікації "Моя майбутня професія" й "Культура зовнішності людини. Виготовлення фартушка"; створення паперової моделі техніки чи приладдя праці;
- перегляд відеосюжетів відповідно до тематики та їх обговорення;
- бесіди на профорієнтаційні теми: "Від зернинки до булки", "Праця – право та обов'язок кожного", "Про працю людей", "Чим пахнуть ремесла?", "Без інструмента – як без рук", "Для чого людини професія";
- бесіди із запрошеними представниками різних професій (батьки, або інші родичі дітей);
- розгадування кросвордів, ребусів;
- різноманітні ігри, наприклад словесні, дидактичні: "Вгадай професію за жестами", "Згадаймо як найбільше слів на букву "...", пов'язаних з цією професією", "Обери з карточок тільки ті приладдя й знаряддя праці, які пов'язані з цією професією", на закріплення використовували гру "Кому належить?", із застосуванням зображень інструментів, знарядь певних професій та ін.; рольові ігри такі, як: "Магазин", "Перукарня", "Знавіди професій", "Зобрази професію".

В умовах позакласної роботи застосовувалися такі форми роботи, як: суспільно-корисна праця дітей; екскурсії на підприємства, де працюють батьки; запрошення батьків різних професій на щотижневий "День кар'єри"; оформлення куточку професії у класі (книги, фотоматеріали, ілюстрації, так чи інакше пов'язані з певною професією); проведення засідань Джентльмен-клубу на тему: "Всі професії важливі"; створення "Професійних портфоліо", в які діти склали інтерв'ю з батьками, вирізки з газет, свої малюнки й письмові роботи, відповідно до обраної тематики (певної професії); виготовлення фотомонтажу "Ким працюють мої батьки?". До підготовки фотомонтажу залучали батьки дітей. Для цього вони добирали фотокартки із зображенням трудових буднів батьків – працівників різних сфер, їх робочого місця, засобів, атрибутів праці. Учні із захопленням готували плакат, із задоволенням розповідали один одному про професії своїх батьків, обговорювали їх позитивні та негативні сторони. Стенд діти прикрасили прислів'ями про труд і працю "Риба – у воді, людина – у труді", "Хто любить трудиться, тому без праці не сидиться", "Бджола мала, а й та працює" тощо.

Крім того ми зробили із дитячих робіт, підготовлених на уроках образотворчого мистецтва та трудового навчання виставку з теми: "Моя мрія", "Моя улюблена професія", "Театр моди", "Художні речі в побуті", "Світ професій".

У результаті проведеної роботи в учнів початкової школи (1-3 класи) розширилися та поглибилися уявлення про професії людей, трудові дії та знаряддя праці, діти стали більше цікавитись працею людей, поважати представників різних професій, навіть "непрестижних", у них з'явилося бажання працювати. Відзначимо, що учні брали активну участь в процесі підготовки до заходів, працювали з різноманітними джерелами шкільної профорієнтації: шкільними підручниками та посібниками, регіональною пресою, власною бібліотекою, Інтернет-джерелами, тощо. Все це сприяло формуванню зацікавленості до процесу праці в цілому, вихованню таких рис особистості школяра, як працьовитість, старанність, сумлінність, допитливість, дисциплінованість.

На прикінцевому етапі дослідження з метою перевірки ефективності запровадженої методики та її впливу на якість профорієнтаційних знань молодших школярів, було проведено контрольний зріз знань в експериментальному та контрольному класах (опитування, анкетування, тестування дітей), аналогічно до констатувального етапу експерименту.

Отримані дані засвідчують, що високий рівень сформованості в молодших школярів профорієнтації мають 31% експериментального класу і 12% контрольного (на констатувальному, відповідно, було 20% ЕК і 10% КК); середній – 67% ЕК і 39% КК (було 32% ЕК і 28% КК); низький – 5% ЕК і 52% КК (було 47% ЕК і 62% КК).

Висновки. Більшість учнів ЕК по завершенні експерименту перебувають на високому й середньому рівнях сформованості професійної орієнтації, що свідчить про ефективність експериментальної методики профорієнтаційної роботи з молодшими школярами й педагогічних умов її впровадження.

Дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Подальшому вивченню підлягають такі аспекти

проблеми, як формування інформаційного "банку" профорієнтації для вчителів початкових класів з урахуванням регіонального аспекту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранова С.П. Педагогика: учеб. пособие для пед. уч-щ. [2-е изд., перераб.] / С.П. Баранова. — М.: Просвещение, 1987. — 349 с.
 2. Гладкова В.М. Профориєнтація: навч. посібн. / В.М. Гладкова. — Львів: Новий світ, 2007. — 372 с.
 3. Зайцева О. Творча діяльність як засіб розвитку професійних інтересів школярів у процесі трудового навчання / О. Зайцева // Трудова підготовка в закладах освіти. — 1999. — №1. — С. 5-7.
 4. Захаров Н.Н. Профориєнтація школи / Н.Н. Захаров, В.Д. Симоненко. — М.: Просвещение, 1989. — 289 с.
 5. Ігнатенко П.Р. Роль трудового виховання у виборі професії / П.Р. Ігнатенко. — К.: Знання, 1999. — С. 20-25.
 6. Климов Е.А. Введение в психологию труда: учеб. пособие для студ.вузов по спец. "Технология" / Е.А. Климов. — М.: Изд-во МУ, 1988. — 365 с.
 7. Кравецький В. Формування знань про світ професій в учнів молодшого шкільного віку / Кравецький В. // Початкова школа. — 2000. — №6. — С. 35-36.
 8. Пашукова Т.І. Практикум із загальної психології / Пашукова Т.І., Допіра А.І. [під ред. Т.І. Пашукової]. — К.: Знання, 2000. — С. 68-69.
 9. Степанова О.М. Основи психології і педагогіки О.М. / Степанова, М.М.Фіцула. — Київ: Академія, 2003. — С. 316-421.
 10. Фіцула М.М. Педагогіка / М.М. Фіцула. — К.: Академія, 2003. — 420 с.
 11. Чистякова С.Н. Профессиональная ориентация школьников: организация и управление / С.Н. Чистякова. — М.: Педагогика, 1997. — 340 с.
-